

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากอดีตจนถึงปัจจุบันเห็นได้ชัดว่าทรัพยากรน้ำมีความสำคัญและมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์ และพืชมาโดยตลอดในฐานะที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ จากการขยายตัวของประชากรและการเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศ ทำให้ทรัพยากรน้ำมีจำกัดมากขึ้น จำเป็นที่จะต้องหามาตรการในการจัดการการใช้ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์และความอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด

การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมหรือการชลประทาน จึงนับว่ามีความสำคัญมากขึ้นต่อการขยายเนื้อที่เพาะปลูก และการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกร น้ำชลประทานจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้เกิดผลผลิตทางการเกษตร และลดการเสี่ยงจากการผลิตเฉพาะอย่าง รวมทั้งบรรเทาปัญหาการว่างงานและสร้างโอกาสการเพิ่มรายได้ ตลอดจนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น จากประสบการณ์ที่ผ่านมาผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้นส่วนหนึ่งเกิดจากการพัฒนาการใช้ทรัพยากรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้มีการกระจายด้วยการจัดสร้างระบบชลประทานให้แก่พื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรเพื่อให้มีการกระจายการใช้น้ำได้ทั่วถึงเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรต่างๆ ดังนั้นการใช้น้ำชลประทานในแปลงให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ(บุญช่วย บุญมี 2533)

การใช้น้ำชลประทานให้มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ ระบบและรูปแบบชลประทานที่ได้รับการออกแบบจะต้องเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและปริมาณต้นทุน สิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นคือ การจัดสรรทรัพยากรน้ำชลประทานไปในระดับไร่นา เพื่อให้การใช้น้ำถึงมือเกษตรกรอย่างแท้จริงและมีประสิทธิภาพ การเพิ่มประสิทธิภาพระดับแปลงนาที่สำคัญคือ การให้น้ำตามปริมาณที่พืชต้องการและให้มีการแพร่กระจายของน้ำอย่างสม่ำเสมอทั่วทั้งแปลง วิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายได้มีหลายวิธี จุดสำคัญประการหนึ่งอยู่ที่การออกแบบและการสร้างอาคารที่เหมาะสม โดยออกแบบให้มีการปรับพื้นที่ให้เรียบพอควร เพื่อการกระจายที่ดีของน้ำและจัดแบ่งแปลงให้เหมาะสมต่อวิธีการส่งน้ำ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้การแพร่กระจายน้ำสามารถเข้าสู่แปลงนาได้สะดวกมากขึ้น (อภิชาติ อนุกุลอำไพ 2526)

ปัญหาของการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกของเกษตรกรในประเทศไทย มีอยู่แทบทุกโครงการชลประทาน ได้แก่ ปัญหาการได้รับน้ำไม่เพียงพอ การรั่วไหลของน้ำ สู่งน้ำเข้าแปลงนาต้นเงินขาดการดูแลรักษา เกษตรกรส่วนหนึ่งได้รับน้ำแต่อีกคนหรืออีกแปลงหนึ่งที่อยู่ติดกันไม่ได้รับน้ำ ปริมาณน้ำที่จะส่งไปเพื่อการเพาะปลูกไม่เพียงพอ เป็นต้น ในบรรดาปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน และน้ำนั้น ที่ดิน แรงงาน และทุน เป็นปัจจัยที่เกษตรกรสามารถตัดสินใจในการใช้ทำการผลิตได้ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ เพื่อให้ได้รับกำไรสูงสุดหรือต้นทุนเฉลี่ยต่ำสุด แต่สำหรับน้ำซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดและหายาก (อุปทานของน้ำมีจำกัด) นั้นเกษตรกรไม่สามารถตัดสินใจในการใช้ได้เองเนื่องจากเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (Common Property) กล่าวคือ การที่เกษตรกรคนหนึ่งมีน้ำใช้แต่เกษตรกรอีกคนหนึ่งไม่ได้ใช้ จึงมีผลทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการประกอบอาชีพ ซึ่งการแก้ปัญหานี้จะแก้ปัญหาระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรหรือเฉพาะเกษตรกรที่รับน้ำจากท่อส่งน้ำเดียวกันไม่ได้ แต่จะต้องแก้ไขระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานด้วยกัน

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำกับเกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำ เป็นปรากฏการณ์ที่พบบ่อยๆ เนื่องจากโอกาสการรับน้ำของเกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำขึ้นอยู่กับการใช้ของเกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำ ปัญหานี้มักจะเกิดขึ้นในฤดูแล้งหรือยามวิกฤต มีการขโมยน้ำด้วยวิธีการต่างๆ คือ แอบเปิดน้ำจากเหมืองฝายใช้เครื่องสูบน้ำไฟฟ้า และปิดกั้นทางน้ำเพื่อนำน้ำเข้าไปในที่ดินของตนเอง ส่งผลให้ปริมาณน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการของเกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำ ดังนั้น แนวทางในการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีจำกัดไม่ใช่มุ่งแต่การพัฒนาแหล่งน้ำเพิ่มมากขึ้น เช่นการก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ หรือการพัฒนาแหล่งน้ำในรูปแบบต่างๆ เพียงด้านเดียว แต่จำเป็นต้องมีการปรับปรุงประสิทธิภาพการใช้น้ำ การอนุรักษ์แหล่งน้ำโดยการจำกัดอุปสงค์ที่ไม่จำเป็นเพื่อให้สามารถใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาการใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา ซึ่งปัญหาดังกล่าวมิได้เบาบางลงถึงแม้จะมีเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาช่วยพัฒนาระบบชลประทานก็ตาม ปัจจุบันชาวนายังคงประสบปัญหาการใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำนาอยู่ ยี่สิบวันเข้า ปัญหาการใช้น้ำก็ยังทวีความรุนแรงมากขึ้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานของชาวนา ซึ่งตำบลคอนเจดีย์ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 15,000 ไร่ พื้นที่ตำบลคอนเจดีย์ถือได้ว่าอยู่ในเขตชลประทาน 100% มีพื้นที่ทำนาทั้งหมดจำนวน 8,056 ไร่ สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง โดยได้รับการจัดสรรน้ำชลประทานจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาพนมทวน ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลม่วงชุม อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดกาญจนบุรี สังกัด สำนักชลประทานที่ 13 ซึ่งมีพื้นที่ชลประทานที่รับผิดชอบจำนวน 287,787 ไร่

ครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม

จากความสำคัญและปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษาในพื้นที่ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งสามารถใช้เป็นตัวแทนพื้นที่ที่มีการทำนาในเขตชลประทานอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี โดยสนใจที่จะศึกษาการใช้น้ำ ปัญหาการใช้น้ำ ผลกระทบและพฤติกรรมการใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำนาหว่านน้ำตม รวมถึงประโยชน์ ข้อเสนอแนะและแนวทางการจัดการน้ำของชาวนาในพื้นที่ เพื่อจะได้นำผลการวิจัยมาใช้เป็นข้อมูลในการพิจารณา กำหนดแนวทางการบริหารจัดการน้ำชลประทานเพื่อการทำนา ให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชาวนาในพื้นที่ รวมถึงใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา ปรับปรุง และพัฒนาการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการทำนาของชาวนาให้มีประสิทธิภาพ มีความเป็นธรรม และให้เป็นที่ยอมรับของชาวนาในพื้นที่ต่อไป

2. วัตถุประสงค์

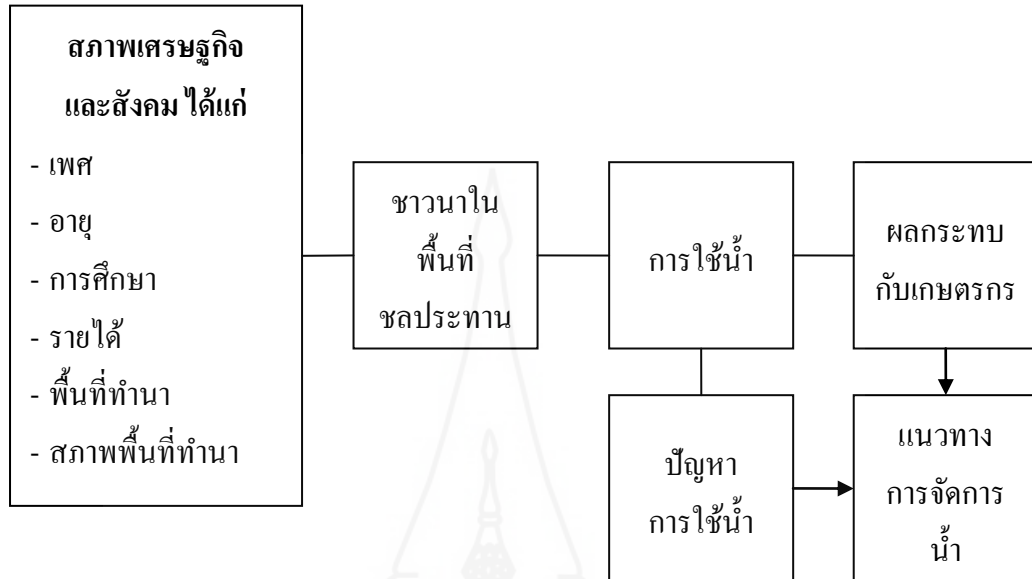
2.1 เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชาวนาในพื้นที่ชลประทาน ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

2.2 เพื่อศึกษาการใช้น้ำและปัญหาการใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำนาหว่านน้ำตมของชาวนาในพื้นที่ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

2.3 เพื่อศึกษาผลกระทบและพฤติกรรมที่เกิดจากปัญหาการใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำนาหว่านน้ำตมของชาวนาในพื้นที่ ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

2.4 เพื่อศึกษาประโยชน์ ข้อเสนอแนะและแนวทางการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการทำนาหว่านน้ำตมของชาวนาในพื้นที่ ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

3. กรอบความคิดทางทฤษฎี

4. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชาวนาและผู้นำชุมชน ศึกษาการใช้น้ำและปัญหาการใช้น้ำชลประทาน ผลกระทบและพฤติกรรมที่เกิดจากปัญหาการใช้น้ำชลประทาน ประโยชน์ ข้อเสนอแนะและแนวทางการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการทำนาหว่านน้ำตมของชาวนาในพื้นที่ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาชาวนา ที่ทำนาจำนวน 8,056 ไร่ ในพื้นที่ชลประทาน ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

4.3 ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาชาวนาที่ทำนาในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2555

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 คู-คลองส่งน้ำ หมายถึง การสร้างช่องหรือช่องขนาดใหญ่-เล็ก เพื่อให้ให้น้ำชลประทานไหลเข้าสู่แปลงนาของชาวนา โดยจะคาดคองกรีต มีอาคารปิด-เปิด และท่อลอด

5.2 ขาวนา หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักในเขตตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

5.3 ตำแหน่งพื้นที่รับน้ำทำการเกษตร หมายถึง พื้นที่นาที่ได้รับน้ำโดยมีตำแหน่งบ่งบอกว่าอยู่ที่คันคู กลางคู หรือปลายคู

5.3.1 แปลงนาต้นคู หมายถึง พื้นที่นาที่ตั้งอยู่บริเวณจุดเริ่มต้นของคูส่งน้ำไปตามคูส่งน้ำยาวประมาณหนึ่งในสามของความยาวของคูส่งน้ำทั้งหมด

5.3.2 แปลงนากลางคู หมายถึง พื้นที่นาที่ตั้งอยู่บริเวณคูส่งน้ำ ระหว่างหนึ่งในสามถึงสองในสามของความยาวของคูส่งน้ำทั้งหมด

5.3.3 แปลงนาปลายคู หมายถึง พื้นที่นาที่ตั้งอยู่บริเวณคูส่งน้ำ ระหว่างสองในสามของความยาวของคูส่งน้ำทั้งหมดจนถึงปลายคูส่งน้ำ

5.4 การจัดการน้ำ หมายถึง ความพยายามที่จะนำน้ำจากคูส่งน้ำไปยังแปลงนาโดยอาศัยหลักการจัดการ ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติการ การติดตาม การประเมินผล และการประยุกต์ปรับปรุงวิธีการ เพื่อให้การใช้น้ำเกิดประโยชน์สูงสุดตามวัตถุประสงค์

5.5 ปัญหา หมายถึง ปัญหาการใช้น้ำเพื่อการทำนาของชาวนา ในตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ด้านการใช้น้ำและความต้องการน้ำ ด้านความขัดแย้งของสมาชิกผู้ใช้น้ำ ด้านสภาพพื้นที่และคูส่งน้ำ

5.6 ผลกระทบ หมายถึง ผลที่ได้รับจากพฤติกรรมการใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำนาหว่านน้ำตาม

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ผลการวิจัยสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการพิจารณากำหนดแนวทางการบริหารจัดการน้ำชลประทานเพื่อการทำนา ให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชาวนาผู้ใช้น้ำในพื้นที่

6.2 ผลการวิจัยสามารถนำมากำหนดเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา ปรับปรุง และพัฒนาการจัดการน้ำชลประทานเพื่อการทำนาของชาวนาให้มีประสิทธิภาพ มีความเป็นธรรม และให้เป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำในพื้นที่